

Läs lättare

Ryggsäcksmodellen:
kunskap & tips för
läsfrämjare

Karin Salmson

Mera

Hegas

Läs lättare

Ryggsäcksmodellen:
kunskap & tips för läsfrämjare

Karin Salmson

MeraHegas

3

RYGGSÄCKSMODELLEN

Hur kan vi arbeta både generellt och specifikt med att underlätta läsning för barn och unga? En del har svårare att hitta in i litteraturen än andra, det är som att de bär på en lite tyngre ryggsäck. En ryggsäck som gör det svårt att röra sig fritt och lustfyllt mellan sidor och pärmar.

Ryggsäcken är fylld av de olika faktorer som påverkar läsning:

1. avkodning
2. tolkning
3. arbetsminne
4. koncentration
5. motivation.

Vi kan se de fem faktorerna som bollar som finns i ryggsäcken. För olika läsare är de olika bollarna olika tunga.

För att hjälpa läsare behöver vi dels förstå vilken boll (eller vilka bollar) det är som tynger ner läsningen, dels förstå hur vi kan underlätta någons boll.

Dessutom är bollarna kopplade till varandra. Den som har testat att jonglera med olika tunga föremål vet att det inte bara är det tyngsta föremålet som blir svårt att hantera.

När vi har svårt att *avkoda* belastas arbetsminnet mer, vilket försvårar tolkningen och kan påverka motivationen.

Den som har svårt med *tolkningen* belastar också sitt arbetsminne mer, men kan även tappa koncentrationen eftersom det som läses inte upplevs meningsfullt, och då riskerar motivationen att dippa.

Den som har problem med sitt *arbetsminne* får svårt att tolka sammanhang, vilket också påverkar koncentration och motivation.

Den som har svårt att *koncentrera* sig får svårt med både avkodning, tolkning och motivation. Och *motivation* påverkar självfallet allting!

Ålder och svårighetsgrad

Innan vi går vidare och tittar på de olika läs-bollarna behöver vi stanna upp vid hur böcker anpassas i relation till ålder för att vara lättare att läsa.

Det här är något som inte bara sker när läsaren har olika typer av svårigheter. Det finns en tanke om en generell mognadsutveckling och progression i ordförråd och tolkningsramar, samt tankar om att klara av att läsa allt längre texter. När det kommer till anpassade böcker finns det dock en ännu större uppmärksamhet på en boks längd och svårighetsgrad kopplat till läsarens ålder.

I de lägre åldrarna är majoriteten nya läsare med ett begränsat ordförråd. Det innebär att orden som finns i texten ska vara sådana som läsarna kan förväntas känna igen och som är lätta att avkoda. Med en kort bok får alla uppleva känslan av att läsa en hel bok, vilket ger självförtroende och motiverar till vidare läsning.

De äldre eleverna har fler år med lästräning bakom sig och de har mött fler olika typer av texter i olika sammanhang. I böcker för dem kan textmängden variera och man kan skapa olika svårighetsnivåer genom antalet karaktärer,

berättelsens kronologi och dramaturgin. Här kan även tema och handling skapa motivation genom förståelse eller igenkänning.

Ofta försöker de som förmedlar böcker att samla titlar som har ungefär samma nivå på utmaningar i olika kategorier för att det ska vara lättare att hitta rätt och guida barnet som ska läsa. Det är dock viktigt att det oavsett svårighetsgrad behöver finnas åldersanpassade teman. Det vill säga, även om du har svårt att läsa kan du fortfarande hantera komplexa ämnen och känslor eller utmanande teman.

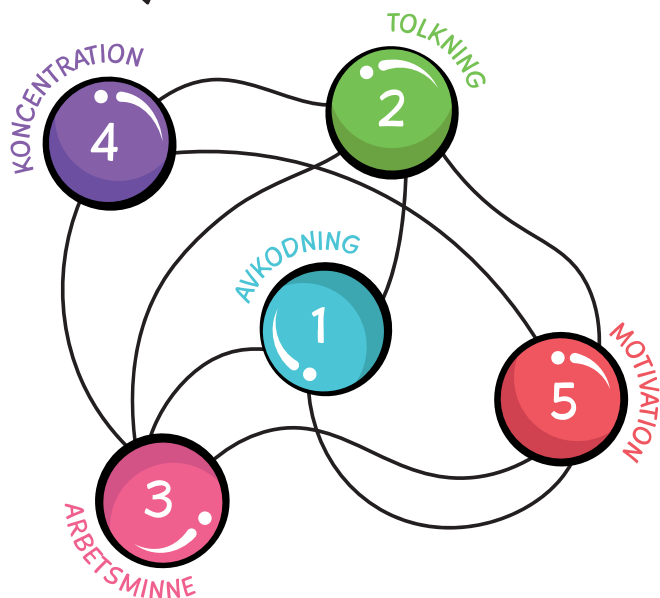
För en del läsare blir ryggsäcken allt lättare genom träning och utveckling. För andra är det inte så, utan de läsvårigheter som finns består. Då ska det ändå finnas ett brett utbud av böcker för alla åldrar på en enkel nivå. Böcker som kan fortsätta att väcka lust och engagemang och göra läsningen meningsfull.

TIPS!

VARNINGSTECKEN Screeningtester, som de Inger Fridolfsson och Birgitta Herkner beskriver, hjälper oss att upptäcka när läsutvecklingen har utmaningar. Dyslexiföreningen listar också andra kännetecken att vara uppmärksam på:

1. Svagt intresse för böcker och bokstäver.
2. Svårigheter att skilja på ljud som ligger nära varandra (*bristande fonologisk medvetenhet*).
3. Svårt att minnas sådant som man nyss läst eller hört (*bristande fonologiskt arbetsminne*).
4. Problem med att hitta rätt ord (*bristande ordmobilisering*).

(Hyrefelt, K. 2023)

1. När vi har svårt att avkoda belastas arbetsminnet mer, vilket också försvårar att tolka och kan påverka motivationen.
2. Den som har svårt med tolkning belastar också sitt arbetsminne mer, men kan också tappa koncentrationen eftersom det är svårt att göra det som läses meningsfullt, och motivationen dippar.
3. Den som har svårt med sitt arbetsminne får svårt att tolka sammanhang, vilket också påverkar koncentration och motivation.
4. Den som har svårt att koncentrera sig får svårt med både avkodning, tolkning och motivation.
5. Motivation påverkar självfallet allting!

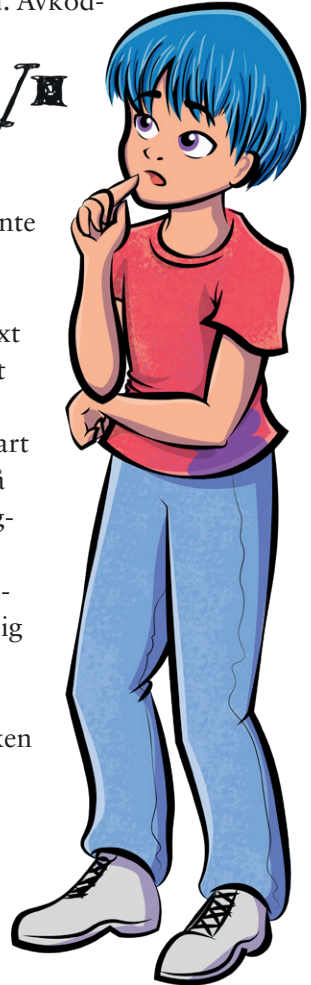
1

Avkodning

Avkodning handlar om att sätta ihop bokstäver till ord och ord till meningar genom att göra skillnad på stora och små bokstäver och förstå skiljetecken. Det handlar också om att lära sig att känna igen ordbilder för att slippa ljuda alla bokstäver varje gång man läser ett ord. Avkodningen handlar också om att förstå bokstavskombinationer som inte samspejar med uttalet, som exempelvis de olika formerna för sje-ljuden. För den som inte har problem med avkodning blir läsningen automatiserad.⁶²

För att vi ska lära oss att avkoda text krävs aktiva och särskilda insatser; det är inget som sker av sig självt och är inte heller något som en vuxen självklart vet hur den ska hjälpa ett barn med på bästa sätt. Det finns metoder som fungerar bättre än andra. Vetenskapsrådet rekommenderar någon av de ljudmetoder som finns för elever som ska lära sig läsa⁶³.

För majoriteten av de som ska lära sig läsa spelar det ingen större roll vilken läsinlärningsmetod som används.

62) Norén, S. (2022)

63) Hyrefelt, K. (2023b), s. 16.

Men för vissa spelar det stor roll och de metoder som fungerar för dem är också bra för barn utan utmaningar.

En väl beforskad metod är Phonics, som ger alla barn en möjlighet att bli goda läsare. Phonics-metoden innebär ett strukturerat sätt att träna sammanljudning. Det vill säga arbeta med den alfabetiska principen där barnet ska förstå sambandet mellan en bokstav (grafem) och dess ljud (fonem).

Avkodningen är grunden för att bli en tolkande läsare.⁶⁴ Samtidigt som vi arbetar med avkodning är det viktigt att hålla andra delar av det språkande arbetet levande. Att skapa intresse kring språk och berättelser motiverar avkodningsarbetet.

TIPS!

GRATIS RESURSER På LegiLexi.org finns material och tester för kostnadsfri användning i syfte att träna barns läsfärdigheter.

VEM BRUKAR HA SVÅRT MED BOLLEN AVKODNING?

- Nybörjarläsaren
- Den med intellektuell funktionsnedsättning
- Den som lär sig två skriftspråk samtidigt
- Dyslektikern

.....

64) Fridolfsson, I. (2023), s. 106–111.

LÄTTLÄST & AVKODNING ENLIGT RYGGSÄCKSMODELLEN

En bok som är lättläst för den som har utmaningar kopplat till avkodning har:

- hellre upprepning av ord än variation
- hellre korta ord än långa
- hellre kortare stycken och kapitel än långa
- hellre vanliga ord än ovanliga
- främst ord som stavas som de låter.

TÄNK SÅ HÄR NÄR DU LETAR EFTER RÄTT BOK TILL DIN LÄSARE:

När det gäller åldersspannet 6 till 8 år är de allra flesta nya läsare, som ägnat sig åt avkodning under relativt kort tidsperiod. Då är det viktigt att hålla nere längden på böckerna. Av samma anledning är textmängden per sida liten och meningarna relativt korta. Orden bör vara bekanta för läsaren så att avkodningen får stöd av erfarenhet och orden får gärna återkomma flera gånger eftersom upprepning av samma ord ger träning som gör dem lättare att avkoda.

Även när läsaren har några års erfarenhet av att läsa är det en fördel med kortare böcker om hen har utmaningar när det gäller avkodning. Ju lägre svårighetsnivå på boken, desto mer fokus på vanliga ord och upprepning, men allt eftersom kan synonymer användas för att öka läsarens ordförråd. Meningarna hålls mestadels korta även för de äldre läsarna med avkodningssvårigheter, men kan varieras.

SÅ GÖR JAG!

MARIA BJÖRSELL, LÄRARE & LÄSINSPIRATOR

Tre steg när bokstäverna förblir rena rama rappakaljan

För elever med grundläggande fonologisk medvetenhet och viss bokstavskännedom tar det upp till sex månader att knäcka läskoden. Processen startar så fort barnet börjar lästräna medvetet. Men för vissa förblir bokstäverna rena rama rappakaljan medan klasskamraterna läser sina

första böcker. För att upptäcka dessa elever tidigt och skapa möjligheter att träna avkodning utifrån egna förutsättningar använder jag mig bland annat av dessa tre arbetssteg.

Alla steg pågår under flera lektioner. Det är väldigt individuellt hur många lektioner eleverna behöver lägga på de här övningarna. Stenciler med övningar och ord-dominon finns som komplement för de som behöver nöta länge. Och nya bokstäver finns för de som vill avancera.

Steg 1 - Bokstavskännedom och fonologisk medvetenhet

Målet är att öka den fonologiska medvetenheten, lära sig höra att ord består av ljud och att ljuden representeras av bokstäver. Som material använder jag ”bokstavspåsar”. Det vill säga påsar med små saker som alla innehåller ett visst bokstavsljud. En påse per bokstav. Påsen för bokstaven A innehåller till exempel en liten apa, en arm från en trasig barbiedocka och en liten lampa. Genom lekfulla övningar lyssnar eleverna på bokstavsljud, övar på att utskilja antalet bokstavsljud och var i ordet bokstavsljudet finns.

Steg 2 - Bokstavskänedom, bokstavsljud och fonologiska reflektioner

Målet är att lära sig svenska språkets mest använda bokstäver, deras bokstavsljud och skapa egna ord. Som material använder vi bokstäver från Alfapet eller bokstavsmagneter, eftersom de är stabila även utan magnetavla. Beroende på hur mycket eleverna behöver nöta finns, precis som i steg 1, stenciler med bilder, korsord och rebusar på de ord som bildas med hjälp av bokstäverna.

Första lektionen får eleverna A, S, O och L att jobba med. Jag delar ut en bokstav i taget. Eleverna får öva på ljuden och säga några ord som innehåller bokstaven. När alla bokstäver är utdelade, får de lägga egna ord som kamraterna ska läsa. Det gör inget om det blir ett nonsensord. Då övar vi på hur man säger bokstavskombinationerna. Vi laborerar med bokstäverna och orden och analyserar vad som händer när man till exempel byter ut O mot A i SOL. Vad som händer om man tar bort S från SOLA och så vidare. När vi gjort detta en stund och eleverna har kommit på alla ord som går att bilda, skriver de av orden på whiteboardtavlan och mini-whiteboards.

Passa på att öva penngrepp och formandet av bokstäver!

Lektionen efter utökas antalet bokstäver med M, I och R. Även den här gången delar jag ut en bokstav i taget och börjar med att repetera föregående bokstäver. Nu kan eleverna skapa betydligt fler ord som kamraterna ska försöka läsa.

Under de här lekarna har jag möjlighet att upptäcka de elever som läser från båda hållen och de elever vars bokstäver hoppar och byter plats. Jag noterar detta inför kommande utredningar. För vem vet? Det kanske finns några dyslektiker i gruppen.

Steg 3 - Se mönster i ord

Målet är att se mönster i ord, göra fonologiska reflektioner och knäcka läskoden.

Vad händer egentligen med ordet ATT om jag lägger till K i början? Eller H, M, R och så vidare.

Vi pratar om vikten av att ljuda och om man måste ljuda allt man läser. Den här övningen ger eleverna möjlighet att se mönster i ord. De lär sig att vissa bokstavskombinationer låter lika varje gång och att de därför inte behöver ljuda allt.

Vissa elever tycker att det här är enkelt och då får de andra kombinationer att laborera med. Andra elever behöver flera lektionstillfällen för att förstå sambanden.

I det här stadiet förändras gruppindelningen utifrån elevernas olika behov av att traggla länge, träna fler bokstavskombinationer och de som börjar läsa meningar och böcker.

Steg 3 för äldre elever och flerspråkiga

Målet är att få fördjupade kunskaper kring svenskans olika komplicerade ljudkombinationer. Steg tre passar därför också utmärkt att använda med äldre elever som av olika

anledningar behöver träna detta. Genom att laborera och ”leka” med dessa ljudkombinationer förbättras även dessa elevers läs- och skrivmöjligheter.

Vad händer med bokstavskombinationen UTA om jag sätter ljudkombination SKJ, SK eller K framför? Eller vad händer med ÄLPA om jag sätter HJ eller STJ? Hur vet man vilken kombination det ska vara? Finns det någon regel man kan följa? Vad betyder orden?

Passa på att göra meningar och och skratta tillsammans åt felstavningar utifrån ordens olika betydelser. ”I somras seglade Olle med sin skuta. I somras seglade Olle med sin skjuta. I somras seglade Olle med sin tjuta. I somras seglade Olle med sin kuta.”

MARIAS AVKODNINGSTIPS!

Att träna avkodning kräver att nöta, nöta och åter igen nöta!

Fortsätt träna fonologiska reflektioner parallellt med avkodning!

Traggla fonologisk medvetenhet under hela avkodningsprocessen!

**FONOLOGISKA REFLEKTIONER
HJÄLPER DINA ELEVER ATT
AVKODA OCH LÄSA RÄTT.**

Hur hjälper vi på bästa sätt unga att bli starka läsare? Vilka utmaningar finns och hur möter vi dessa? Ryggsäcksmodellen hjälper dig som är läsfrämjare att förstå vilka faktorer som kan tynga läsningen och vilka insatser som gör det lättare.

Läs lättare samlar forskning om läsning och ger dig som vill jobba konkret tips och råd kopplat till avkodning, tolkning, arbetsminne, koncentration och motivation.

Hegas

Mera

Art nr 932875

ISBN 978-91-8093-287-5

9 789180 932875
www.hegas.se